

» Noora Rantanen, KM

varhaiskasvatuksen konsultoiva
S2-opettaja ja projektityöntekijä,
Rauman kaupunki

Rauma

Kaikk föleis

Suomi toisena kielenä -opetuksen ja kielitietoisuuden kehittämistyö Rauman varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

Kielten oppimisen herkkyyskausi on parhaimmillaan ennen kouluikää, ja silloin luodaan pohja kielten elinikäisen oppimisen jatkumolle (Nurmilaakso & Välimäki 2011, 97-100). Siksi kieli- ja kulttuuritietoisuudella ja kielellisen kehityksen tukemisella on erityisen suuri rooli varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Monikielistyvissä päiväkodeissa olennaiseksi osaksi kielikasvatusta nousee monikielisten lasten kielellisten identiteettien tukeminen, suomen opettaminen toisena kielenä sekä ryhmien kielellisen moninaisuuden tukeminen. (Opetushallitus 2016, 40-41; Sopanen 2018.)

Rauman kaupungin varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen S2-opetuksen ja kielitietoisuuden toimintakulttuurin kehittämiseen on kuluvan lukuvuoden ajan panostettu Opetushallituksen rahoittaman hankkeen myötä. Kyseessä on maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten Luanikast gotoutumist Raumal -kotoutumishanke. Hankeavustuksen avulla on palkattu varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen konsultoiva S2-opettaja. Hän on vuoden aikana kehittänyt S2-opetusta ryhmäkohtaisesti ja koko kunnan tasolla yhdessä ryhmien omien opettajien sekä koulun S2-opettajien kanssa. Lisäksi S2-opettaja on kouluttanut varhaiskasvattajia sekä koordinoit kieli- ja kulttuuritietoista opetusta. Hankeavustuksella on

myös hankittu uusia materiaaleja sekä järjestetty työpajoja ja koulutuksia henkilökunnalle.

Konsultoiva varhaiskasvatuksen erityisopettaja **Miika Lehtonen** kertoo, että kielitietoisella kehittämistyöllä on ollut tarvetta Rauman varhaiskasvatuksessa jo pitkään. Konsultoivat erityisopettajat ovat vuosien varrella oppineet, millaisia kysymyksiä monikielisten lasten tukemiseen varhaiskasvatuksessa liittyy.

Sinilinnussa toimintaan osallistetaan myös vanhemmat. Yhteisenä kielenä voi toimia vaikkapa taide. Kuva: Kalle Aaltonen.

”Riittävä suomen kielen tuottava ja ymmärtävä kielitaito ovat edellytys tulla ymmärretyksi, kohdatuksi ja osalliseksi niin päiväkoti-, esiopetus- ja kouluaikana kuin myöhemmin yhteiskunnassakin. Puhuttu kieli mahdollistaa vertaissuhteet ikätovereihin, sosiaalisten taitojen ja tunnetaitojen oppimisen sekä

Esiopetusikäiset harjoittelevat sanastoa toiminnallisesti kuvien avulla. Kuva: Kalle Aaltonen.

luo yleisemmin pohjan opiskelutaidoille. Kielellisten taitojen kehittyminen liittyy voimakkaasti myös itsesäätelyn ja tunne-työskentelyn taitojen oppimiseen sekä sosiaalisten taitojen oppimiseen sekä hyvinvointiin yleensä.”

Monikielistyissä ryhmissä varhaiskasvattajat kaipaavat tukea esimerkiksi lasten kehittyvän suomen kielen kehityksen arviointiin sekä toisen kielen oppimisprosessin luontaisten vaiheiden erottamiseen mahdollisista oppimisvaikeuksista. Esimerkiksi monikielisyys ei aiheuta kielellistä erityisvaikeutta, mutta se saattaa toisaalta lisätä merkittävästikin mahdollisen kielellisten erityisvaikeuksien aiheuttamaa haittaa. Toisen kielen oppiminen eroaa äidinkielen oppimisesta, ja sen vaihteellisuuden tunteminen auttaa antamaan lapsen oppimiselle riittävästi aikaa ja toisaalta riittävästi kielisyötettä jo silloin, kun yhteisiä sanoja on vähän. (Arkkila ym. 2013; Siiskonen ym. 2014.)

Konsultoivan S2-opettajan työhön kuuluukin varhaiskasvattajien tukeminen lasten kielitaidon arvioinnissa sekä eri-ikäisille sopivien arviointimethodien käytön opettamista. Esimerkiksi kaikkien koulutulokkaiden kielitaitoa on kevään aikana karotettu yhtenäisesti, mikä antaa varhaiskasvattajille suuntaviivoja sopivan koulupaikan suositteluun.

”Toisen kielen oppiminen ei itsessään lisää oppimisvaikeuksia, mutta ilman riittävästi tukea se voi vaikuttaa oppimiseen ja myös oppimisvaikeuksien syntyyn. Siksi on tärkeää, että kasvattajilla on valmiudet ja resurssit tukea lasten kielellistä kehitystä varhaislapsuudesta alkaen”, Lehtonen lisää.

Jos varhaiskasvattajien omat toisen kielen oppimisen kokemukset painottuvat vahvasti vieraiden

kielten kouluopiskeluun, voi taivutusmuotojen ja kieliopin horjunta lasten kehittyvässä kielitaidossa huolestuttaa turhankin paljon. Myös eri kielten

sekoittuminen puheessa mietityttää usein, mutta on normaali osa monikielisyttä. Kielen sujuvuus, tarkkuus ja kompleksisuus eivät kehity aina lineaarisesti. Alle kouluikäisten kohdalla olennaisinta on kommunikointiin rohkaiseminen ja sanaston rikastuttaminen. Jotta kielen kehityksessä päästään tavoitteellisesti eteenpäin, S2-opetuksen on kuitenkin oltava suunnitelmallista ja kielen eri osa-alueisiin tulee kiinnittää huomiota (Nurmi-laakso & Välimäki 2011, 90–92).

Aivan uusi asia monikielisyys ei Raumalla suinkaan ole, sillä monikielisiä lapsia Rauman varhaiskasvatuksessa on ollut jo pidempään erityisesti työperäisen maahanmuuton takia. Viime vuosina määrä on kasvanut myös paikallisen vastaanottokeskuksen myötä. Puhutuimpia kotikieliä ovat viro, puola, venäjä, arabia, turkki, ranska ja saksa, ja yhteensä monikielisiä lapsia kaikista varhaiskasvatuksen piirissä olevista lapsista on tällä hetkellä noin 10 %.

Miten kieltä opitaan ennen kouluikää?

Kieli- ja kulttuuritietoisien varhaiskasvatuksen lähtökohtana on, että kieli on osa kaikkea arjen toimintaa ja kaikki arjen tilanteet nähdään kielennoppimistilanteina. Monet varhaiskasvatuksen toimintatavat tukevat jo itsessään funktionaalista kielen oppimista. Varhaiskasvatussuunnitelman pedagogisena lähtökohtana on, että lapsi oppii parhaiten leikkimällä, liikkumalla, tutkimalla ja

taiteilemalla. Kun kieltäkin oppii parhaiten juuri toiminnallisesti, itse tekemällä, löytyy oppimiselle paljon innostavia mahdollisuuksia (Opetushallitus 2016; Ahonen 2017; Sopenan 2018). Kun lapsilla ei ole vielä luku- ja kirjoitustaitoa, opetuksessa ei voi kiinnittyä liiaksi kirjoitetun kielen maailmaan – vuorovaikutuksessa muiden kanssa kieltä opitaan luontaisesti kommunikation välineenä merkityksellisissä yhteyksissä. Enimmäkseen puhutun kielen ympärille rakentuva oppiminen on helposti toiminnallista.

Lapset tulevat osalliseksi oppimisestaan ja omasta roolistaan kielenkäyttäjinä ikätasolleen sopivilla tavoilla muun muassa erilaisten leikkien, pelien ja musiikin kautta. Konsultoivan S2-opettajan työhön on kuulunut käytännön opetusideoiden ja materiaalien mallintamista, ja työpajoissa varhaiskasvattajat ovat jakaneet omia hyviä käytänteitään. Musiikkiin liittyen erityisesti Kielinupun laulut ovat olleet monen ryhmän suosikkeja; helppojen ja lapselle merkityksellisten ydinkäsitteiden kautta lauluihin pääsee mukaan kehittyvälläkin kielitaidolla.

Arjen toiminnan lisäksi säännölliset kielenoppimisyhdyt tuovat opetukseen systemaattisuutta ja suunnitelmallisuutta. Esimerkiksi Wännin päiväkodissa monikieliset lapset osallistuvat KILI- eli Kieli ja Liikunta -ryhmiin, joiden opetustuokiolla sanaston oppiminen yhdistetään liikuntaan ja leikkiin. Opetustuokioiden aikana lapset esimerkiksi rakentavat tarinoita, asioivat tavaratalossa ylä- ja alakäsitteitä luokitellen sekä onkivat lauseita erivärisistä lauseenjäsenistä. Kielenopetusta toiminnasta tekee toisto ja tavoitteellisuus: tuokiolla on selkeä rakenne ja opittava kielenaines on etukäteen rajattu.

Kirjojen maailmaan tutustuminen on tärkeä osa kaikenikäisten lasten kielen oppimista. Kuva: Kalle Aaltonen.

Varhaiskasvatuksen erityisavustajana toimiva **Heidi Varila** on ollut tyytyväinen hyvin alkaneeseen kokeiluun: ”Pienryh-

missä lasten oppimista ja kehittymistä on helppo seurata, ja lapset ovat nauttineet opetuksen selkeydestä. Myös monikielisten lasten vanhemmilta on tullut hyvää palautetta.”

Kun viikoittain käsiteltävä sanasto suunnitellaan yhdessä ja tehdään näkyväksi koko henkilökunnan kanssa, opetustuokiot eivät jää muusta arjesta irralliseksi, vaan teemat kietoutuvat kaikkeen tekemiseen perushoitotilanteista alkaen. Toisto tukee oppimista ja opittava kieli linkittyy lapselle merkitykselliseen toimintaan. Samalla kieliaines on helppo laajentaa sanatasolta fraaseihin ja lauseisiin.

Vanhemmat mukaan monikielisten lasten tukemiseen

Kodin ja päiväkodin yhteistyö on pienten lasten kohdalla ensiarvoisen tärkeää. Varhaiskasvattajat tekevät paljon töitä myös kotien kielikasvatukseen vaikuttamisessa: oman äidinkielen puhumisen merkityksestä kerrotaan vasu-keskusteluissa ja tulkkien kanssa kiinnitetään huomiota myös siihen, mitä kotona voidaan tehdä kielen kehityksen tukemiseksi. Eri taustoista tulevien perheiden kasvatuskulttuureissa on eroja, ja suomalaisittain usein itsestäänselvyyksinä pidetyistä asioista, kuten lapsen maailman sanoittamisesta ja kirjojen lukemisesta, on tärkeä puhua yhdessä vanhempien kanssa.

Avoimessa varhaiskasvatuksessa perheiden osallistaminen ilmenee erityisen konkreettisella tasolla. Päiväkoti Sinilinnussa järjestetään perhe-

kerhoja, joihin vanhemmat osallistuvat yhdessä lasten kanssa.

Päiväkodin johtaja **Kirsi-Marja Hyppölä** kertoo, että monille kaupunkiin muuttaneille perhekerhoista on muodostunut tärkeä sosiaalinen verkosto ja linkki myös paikallisiin perheisiin. Toisten samassa elämäntilanteessa olevien vertaisten kanssa on hedelmällistä jakaa kokemuksia kasvatuksesta ja samalla elämästä Suomessa. Ryhmissä on paljon niin työperäisiä maahanmuuttajia, pakolaistautaisia perheitä kuin kantasuomalaisiakin.

”Meillä eri kielet ja kulttuurit elävät arjessa iloisesti rinnakkain: sekä lapset että aikuiset oppivat suomen lisäksi monia muitakin kieliä joskus huomaamattaankin. Sinilinnun pedagogiikkaan kuuluu vahvasti kokemuksellinen oppiminen laaja-alaisten kokonaisuuksien kautta, ja erityisesti musiikki- ja laululeikit sekä taide kuuluvat jokaiseen päivään. Musiikin kieli koetaan myös kaikille yhteiseksi kieleksi, joka rakentaa vuorovaikutusta jo ennen ensimmäisten yhteisten sanojen löytymistä”, Kirsi-Marja Hyppölä ja varhaiskasvatuksen erityisopettaja Ulla Selänne kertovat.

Sinilinnussa perheiden kokonaisvaltaista kotoutumista on lähestytty myös aikuisten työllistämisen kautta. Useampi ryhmiin ensin äitinä tullut nainen on jatkanut myöhemmin samassa paikassa kieliharjoittelijana tai työkokeilijana tuoden samalla omaa kulttuurienvälistä tuntemustaan työyhteisön käyttöön. Näin yhteisestä polusta saattaa muodostua pitkään jatkumo. Varhaiskasvatuksessa ja myös koulumaailmassa tällaisille työyhteisöön kuuluville ”kulttuuritulkeille” onkin paljon kysyntää niin kasvattajien, lasten kuin vanhempainkin näkökulmasta.

Monissa muissakin päiväkodeissa, kuten Wänissä, vanhemmat osallistetaan konkreettisesti

kielenoppimiseen: monikielisillä lapsilla on kieli-vihot, joihin kerätään kuvitettua sanastoa viikon aikana harjoitelluista aiheista. Kotona sanastoa käydään läpi myös omalla kielellä. Näin vanhemmat pääsevät paremmin osallisiksi varhaiskasvatuksen arjesta. Samalla toisto ja rutiini tukevat lasten oppimista. Raumalla on suunniteltu myös monien muiden kaupunkien tavoin monikielisiä vanhempainiltoja, joissa kasvatuskulttuuri-eroja ja samalla oman äidinkielen oppimisen merkitystä avattaisiin perheille tulkkien avulla.

Kohti koulun kielimaailmaa esiopetuksessa

Esiopetuksessa S2-opetuksen tavoitteita aletaan vähitellen peilata tulevaan koulunaloitukseen ja koulun haastaviin kielenkäyttötilanteisiin. Kielen oppimisen mahdollisuudet kannattaa hyödyntää mahdollisimman tehokkaasti jo ennen koulun aloittamista, jotta tulevia oppimisvaikeuksiakin olisi vähemmän.

Osassa Rauman esiopetusryhmistä on kokeiltu kuluvan vuoden aikana aiempaa säännöllisempiä viikoittaisia S2-opetustuokioita monikielisille lapsille hyvin tuloksin. Esimerkiksi Nanun koulussa sijaitsevan Vuoropäiväkoti Rinkelin esiopetus on yksi eskareista, joissa erillinen S2-opetusryhmä on toiminut viikoittain vuoden ajan. Vaikka kaiken arjen toiminnan kieli on lasten kielenoppimisen ydintä, ryhmän opettajat ovat tyytyväisiä siihen, että S2-opetukseen on ollut tarjolla myös lisäresursseja. ”Lapset osaavat jo odottaa viikoittaisia S2-tunteja, ja pienryhmätilanteessa moni lapsi pääsee osallistumaan rohkeammin”, Nanun esiopetuksen opettajat kertovat.

Omat S2-tehtäväkirjat innostavat koulumaailmaa odottavia eskarilaisia, ja niiden sanastoteemojen

Ulla Selänne luottaa musiikin voimaan varhaiskasvatuksessa. Kuva: Kalle Aaltonen.

kautta varhaiskasvat-
tajien on helppo muo-
dostaa opiskeltavien
aihealueiden runko.
Oppimisen tavoitteiden

suunnitelmallisuudesta huolimatta opetusmetodit pyritään pitämään mahdollisimman lapsilähtöisinä ja leikinomaisina. Tehtävien tekemisen lisäksi S2-ryhmissä lauletaan, leikitään, pelataan, ratkotaan arvoituksia ja opitaan kieltä kuvista keskustelemalla. Keskiössä on sanaston monipuolistaminen ja nimeämisvarmuuden kartuttua vähitellen lauseenmuodostuksen harjoittelu. Luokittelutaidot, kuvaileminen ja koulussa tarvittavat kuullun ymmärtämisen taidot karttavat monissa tutuissa peleissä, toiminnallisissa tehtävissä ja ryhmätehtävissä. Helppojen draamaharjoitusten kautta myös lapset, jotka ovat tulleet Suomeen vasta esiopetusvuoden aikana, pääsevät ilmaisemaan itseään ja kokemaan osallisuutta opetuksessa.

Peruskoulun S2-koordinaattori ja -opettaja **Satu Sinisalo** vahvistaa, että varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa tehtävä työ kantaa pitkälle peruskouluun.

”Mitä aiemmin kielen oppimista tuetaan suunnitelmallisesti, sitä helpommin oppiminen sujuu jatkossa. Koulussa lapsen on pystyttävä ymmärtämään suomenkielistä opetuspuhetta ja monipuolisia tekstejä jo alkuopetuksesta alkaen. Siksi on tärkeää, että lapsi oppii arkisanaston lisäksi myös käsitteellistä ja kuvailevaa kieltä ja että ilmaisun kehittymistä sanatasolta lausetasolle tuetaan aktiivisesti. Oppimisen jatkumon kannalta on myös tärkeää, että tiedonvaihto koulun ja varhaiskasvatuksen välillä toimii.”

Kaiken kouluopiskelun kannalta olennaisessa asemassa on lukutaito, jolle luodaan pohjaa jo varhaiskasvatuksen lukuleikeillä, kirjaimiin ja äännteisiin tutustumisella sekä toisaalta kotien lukukulttuu-

reihin ja kielikäsitteisiin vaikuttamalla. Myös konsultoiva erityisopettaja Miika Lehtonen muistuttaa, että suomea

toisena kielenä puhuvien lasten on mahdollista saavuttaa äidinkielen tasoiset lukemisen valmiudet, mutta lukutaidon kehittyminen voi ilman tukea jäädä hyvinkin vaillinaiseksi sujuvasta puhutun kielen taidosta huolimatta.

Miten kehittämistyö jatkuu?

Osaava henkilöstö on avain kieli- ja kulttuuritoisten toimintatapojen vakiinnuttamiseen. Parhaiten kielet tulevat osaksi arkea, kun jokainen opettaja tiedostaa roolinsa kielen opettajina. Raamalla työntekijöiden valmiuksia tukea monikielisiä lapsia on kehitetty vuoden aikana ryhmäkohtaisen tuen lisäksi myös yhteisissä koulutuksissa, joissa on käyty läpi toisen kielen oppimisen perusteita ja erilaisia opetusmetodeita. Motivaatiota kielitietoisuuden toiminnan kehittämiseen on, mutta toisen kielen opettamisen valmiuksiin liittyy osalla henkilöstöstä vielä jonkin verran epävarmuutta. Myös valtakunnallisesti on todettu, että varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen kentällä kaivataan edelleen lisää täydennyskoulutusta S2-didaktiikasta ja monikielisydestä (Tainio & Kallioniemi 2019, 7).

Hyvien käytänteiden jakaminen eri ryhmien opettajien kesken on ensiarvoisen tärkeää työyhteisön jatkuvan kehittymisen kannalta, ja yhteisiä työtapoja aiotaankin jatkaa myös seuraavalla toimintakaudella. Samoin säännöllistä S2-opetusta päiväkodeissa ja esiopetusryhmissä aiotaan jatkaa edelleen ensi vuonna toimintatapoja kehittäen ja yhteisopettajuuden ajatusta vahvistaen. Kevään aikana valmistuvat Rauman varhaiskasvatuksen S2-suun-

nitelma ja uusi monikulttuurisuusopas, joista kasvattajat saavat lisää tukea omaan työhönsä.

Myös varhaiskasvatussuunnitelmaan sisältyvää monikielisyttä pyritään jatkossa tuomaan yhä näkyvämmäksi osaksi arkea. Monikielisydestä on päästy kevään aikana nauttimaan esimerkiksi monikielisten äänikirjojen kokeilun kautta. Kun yleensä oppijan asemassa oleva vielä heikosti suomea osaava lapsi pääseekin välillä asiantuntijaksi kertomaan kirjasta muille oman kielensä asiantuntijana keskellä suomenkielistä arkea, osallisuuden identiteetti ja kiinnostus eri kieliin vahvistuu. Myös suomenkielisille lapsille eri kielten läsnäolo arjessa konkretisoi kielten rikkaan maailman lähtökohtia ja tukee osaltaan myös varhennetun kielenopetuksen jatkumoa jo varhaiskasvatuksesta alkaen. Kun lapsen luontainen halu tulla osalliseksi vuorovaikutuksesta yhdistyy kielten oppimista vaalivaan pedagogiikkaan, kasvava päiväkodeissa ja esiopetusryhmissä aktiivisia monien kielen osaajia ja käyttäjiä.

Lopuksi

Kielitietoisuuden ja varhaisen kielenoppimisen merkitys tiedostetaan yhä selkeämmin, mutta S2-opetuksen asema on varhaiskasvatuksessa yhä peruskoulua vakiintumattomampi. Suomenopettajat ry on julkaissut helmikuussa 2019 kannanoton varhaiskasvatuksen S2-opetuksen resursseista sekä ehdotuksen varhaiskasvatuksen S2-opettajien kelpoisuusehdoista. Toistaiseksi näitä ei ole määritelty yhtenäisesti valtakunnan tasolla. Myös Koulun monet kielet ja uskonnot -raportissa korostetaan riittävien varhaiskasvatuksen S2-opetuksen ja monikielisuuden asiantuntemuksen resurssien ylläpitämisen merkitystä (Tainio & Kallioniemi 2009: 1, 8).

Lasten tasa-arvoisten oppimisen edellytysten taakamiseksi ja varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteiden toteutumiseksi on tärkeää, että kunnissa työskentelee riittävästi toisen kielen oppimiseen erikoistuneita opettajia. Heillä tulee olla ryhmämitoitukseen sitomaton mahdollisuus panostaa konkreettiseen kielen opetukseen ja samalla muun henkilöstön kielitietoisten valmiuksien kehittämiseen ja ylläpitämiseen. Myös Raumalla toivotaan, että kunnan varhaiskasvatuksen S2-opetuksen resurssit vakinaistuvat lähivuosina ja monikielisten lasten yhtäläiset kielen oppimisen edellytykset pystytään takaamaan myös jatkossa.

Lähteitä:

- Arkkila, E., Smolander, S. & Laasonen, M. 2013. Monikielisyys ja kielellinen erityisvaikeus. *Duodecim*.129 (2), 200–207.
- Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T., Ketonen, R. & Vehniäinen, J. 2014. Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. [4. uudistettu painos.] Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sopanen, P. 2018. Kielitietoisuus uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. Saatavissa: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2018/kielitietoisuus-uudessa-varhaiskasvatussuunnitelmassa> [Viitatuspäivä 10.4.2019.]
- Opetushallitus 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Helsinki: Opetushallitus. Saatavissa: http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf. [Viitatuspäivä 10.4.2019.]
- Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas: Kielten rikas maailma. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Tainio, L. & Kallioniemi, A. (toim.) 2019. Koulujen monet kielet ja uskonnot. Selvitys vähemmistöäidinkielten ja -uskontojen sekä toisena kielenä -opetuksen tilanteesta eri kouluasteilla. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 11/2019. Saatavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161302/11-2019-KUSKI.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Viitatuspäivä 10.4.2019.]
- Suomenopettajat ry. 2019. Kannanotto varhaiskasvatuksen S2-opetuksesta. Saatavissa: <https://www.suomenopettajat.fi/@Bin/832337/Kannanotto+varhaiskasvatuksen+S2-opetuksesta+2019+.pdf> [Viitatuspäivä 10.4.2019.]
- Suomenopettajat ry. 2019. Ehdotus varhaiskasvatuksen konsultoivan S2-opettajan työnkuvasta, kelpoisuudesta ja palkkauksesta. Saatavissa: <https://www.suomenopettajat.fi/@Bin/832340/Ehdotus+varhaiskasvatuksen+konsultoivan+S2-opettajan+työnkuvasta,+kelpoisuudesta+ja+palkkauksesta.pdf> [Viitatuspäivä 10.4.2019.]
- Nurmilaakso, M. & Välimäki, A. (toim.) 2011. Lapsi ja kieli – kielen kehittyminen varhaislapsuudessa. Saatavissa: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80046/d9e0eb99-ef75-4704-a185-14aa8cbf9366.pdf?sequence=1> [Viitatuspäivä 10.4.2019.]